

Sözcükler Arası Anlam İlişkileri

Eş Anlamlı (Anlamdaş) Kelimeler

Yakın Anlamlı Kelimeler

Zıt (Karşıt) Anlamlı Kelimeler

Eş Sesli (Sesteş) Kelimeler

Anlam (Deyim) Aktarması

Nitel ve Nicel Anlamlı Kelimeler

Somut ve Soyut Anlamlı Kelimeler

Genel ve Özel Anlamlı Kelimeler

Ad Aktarması (Mecaz-ı Mürsel)

1. Eş Anlamlı (Anlamdaş) Kelimeler

Yazılışları ve okunuşları farklı olmasına rağmen aynı anlamı taşıyan sözcüklerdir. *Bu tür sözcükler birbirlerinin yerine kullanılabilir. Eş anlamlılık çoğunlukla Türkçe sözcüklerle dilimize yabancı dillerden girmiş sözcükler arasındadır.*

Örnek

» siyah – kara
» cevap – yanıt
» kalp – yürek – gönül
» kelime – sözcük
» ileti – mesaj
» özgün – orijinal

» dil – lisan
» bellek – hafıza
» uygarlık – medeniyet
» al – kırmızı
» misafir – konuk
» fiil – eylem

» model – örnek
» ölçüt – kıstas – kriter
» belgegeçer – faks
» ilginç – enteresan
» varıl – zengin
» yoksul – fakir

» Bazı durumlarda anlamdaş sözcükler birbirinin yerini tutmayabilir:

Örnek

“Kara bahtlı” sözcük grubundaki kara sözcüğü yerine siyah sözcüğünü kullanamayız.

Başımın üstünde yerin var. cümlesindeki baş sözcüğü yerine kafa sözcüğü kullanamayız.

2. Yakın Anlamalı Kelimeler

Yazılışı ve okunuşu farklı olan, anlamdaş gibi görüldüğü hâlde birbirinin yerini tamamen tutamayan, yani aralarında anlam ayrıntısı bulunan kelimelerdir. Bunlar çoğunlukla Türkçe kelimelerdir.

Örnek

- » basmak – çiğnemek – ezmek
- » tutmak – yakalamak
- » korkak – çekingen
- » saçmak – dağıtmak

- » dargın – küskün – kırgın
- » tanıdık – bildik

» Çiçeklere basmak.

-
» Çiçekleri çiğnemek.

-
» Çiçekleri ezmek.

» Yakın anlamlılıkta çoğu zaman sözcüğün cümledeki kullanımı belirleyici olmaktadır.

Örnek

“Yasaları **çığnemek**” sözcük grubunda mecaz anlamda kullanılan **çığnemek** sözcüğüyle **basmak** veya **ezmek** sözcüğü arasında yakın anlamlılıktan söz edilemez.

3. Zıt (Karşıt) Anlamalı Kelimeler

Anlamca birbirinin karşıtı olan sözcüklerdir.

Örnek

» uzak – yakın

» bulanık – berrak

» kirlî – temiz

» ileri – geri

» güzel – çirkin

» soğuk – sıcak

» sık – seyrek

» iyimser – kötümser

» inmek – çıkmak

» sağ – sol

» zengin – fakir

» iç – dış

» Bir sözcüğün olumsuzu, o sözcüğün zıt anlamlısı değildir.

Örnek

» gelmek – gelmemek (olumsuzu)

» gelmek – gitmek (zıt anlamlısı)

» kirli – kirsiz (olumsuzu)

» kirli – temiz (zıt anlamlısı)

» almak – almamak (olumsuzu)

» almak – vermek (zıt anlamlısı)

» Sözcüklerin karşıt anlamlı olabilmesi için her ikisinin de gerçek ya da mecaz anlamlı olması gerekir.

Örnek

» Dün akşam bize geldi. (gerçek anlam)

» Bu işin sonu nereye gider? (mecaz anlam)

Yukarıdaki cümlelerde gelmek ve gitmek birbirinin karşıtı değildir; çünkü gelmek gerçek anlamıyla, gitmek mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

4. Eş Sesli (Sesteş) Kelimeler

Yazılış ve okunuşları aynı olan; ama anlamları birbirinden farklı olan sözcüklere eş sesli (sesteş) sözcüklerdenir. Bunlar yalın hâlde olabildikleri gibi ek almış hâlde de olabilirler.

Örnek

Yüz

» Yüzü bana dönüktü.

(yüz: Çehre, surat, sima)

» Dügününe yüz kişi gelmiş.

(yüz: Doksan dokuzdan sonra gelen sayı)

» Kıyıda iki çocuk yüzüyordu.

(yüzmek: Suda ilerlemek)

» Koyunun derisini yüzdüler.

(yüzmek: Derisini çıkarmak, soymak)

El

» Telefonu bütün gün elinden bırakmadı.

(el: İnsanın tutmaya ve iş görmeye yarayan organı)

» Eller ne derse desin, önemli değil.

(el: Yabancı)

» Dilimizde düzeltme işareti (^) olan sözcüklerde okunuşları, yazılışları ve anlamları farklı olduğu için sesteşlik özelliği aranmaz.

Örnek

» Hava soğuktu kar yağıyordu.

» Bu seneki kârımız iyi.

» ama – âma » hala – hâlâ
âdet » yar – yâr

» aşık – âşık

» adet –

5. Genel ve Özel Anlamlı Kelimeler

Söylenişte tekil olmasına rağmen anlamca geniş kapsamlı olan sözcüklere genel anlamlı sözcükler; anlamca daha dar kapsamlı olan sözcüklere ise özel anlamlı sözcükler denir.

Örnek

varlık – canlı – bitki – çiçek – papatya

GENEL ↔ ÖZEL

Yukarıdaki örnekte sözcükler genelden özele doğru sıralanmıştır. Buradaki sözcüklerin en genel anlamlısı “varlık”tır, en özel anlamlısı ise “papatya”dır. Yine bu örnekte “çiçek” sözcüğü, “bitki” sözcüğüne göre daha özel anlamlıdır; “çiçek” sözcüğü, “papatya” sözcüğüne göre daha genel anlamlıdır.

6. Somut ve Soyut Anlamalı Kelimeler

Beş duyu organımızdan en az biriyle algılayabildiğimiz varlıkları karşılayan sözcüklere “somut anlamalı sözcükler” denir.

Örnek

Rüzgâr, yağmur, soğuk, sıcak, ekşi, acı (tat), çiçek, gürültü, aydınlık, karanlık, mavi, koku, uzun, deniz...

Beş duyu organımızdan herhangi biriyle algılayamadığımız kavramları ifade eden sözcüklere “soyut anlamlı sözcükler” denir.

Örnek

Kin, iyilik, kötülük, nefret, kıskançlık, ayrılık, özlem, aşk, sevgi, acı (üzüntü), mutluluk, vicdan, umut, sevinç, keder...

» Somut anlamlı sözcüklerle soyut anlamlı sözcükler arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Ancak aktarmaların temeli sayılan “somutlaştırma” olayında somut-soyut ilişkisi kurulmaktadır.

7. Nicel ve Nitel Anlamalı Sözcükler

Kavramların sayılabilen, ölçülebilen, azalıp çoğalabilen özelliklerini gösteren sözcüklere nicel anlamalı sözcükler denir.

Örnek

- » Bu binadaki dairelerin oldukça geniş odaları var.
- » Ağacın uzun dallarını testereyle kestim.
- » Okul, yüksek binaların arasında kalmış.
- » Sirtında ağır bir çantayla güç bela yürüyordu.
- » İşyerime yakın bir ev satın almak istiyorum.

Yukarıdaki örneklerde koyu yazılan sözcükler – odanın genişliği, dalların uzunluğu, binaların yüksekliği, çantanın ağırlığı, evin yakınlığı – ölçülebilir özellikleri gösterdiği için nicel anlamalıdır.

Varlıkların nasıl olduğunu, niteliğini gösteren; sayılamayan, ölçülemeyen bir değeri, özelliği ifade eden sözcüklere “nitel anlamlı sözcükler” denir.

Örnek

- » Ekşi yoğurdu ayran yaparak değerlendirebilirsin.
- » Annemin lezzetli yemekleri burnumda tütüyor.
- » Güleç yüzüyle çevresine neşe saçıyordu.
- » Cimri insanların kimseye hayrı dokunmaz.
- » Okula yırtık ayakkabılarla gidiyordu.

Yukarıdaki örneklerde koyu yazılan sözcükler – yoğurdun ekşiliği, yemeklerin lezzetliliği, yüzün güleçliği, insanların cimriliği, ayakkabıların yırtıklığı – ölçülemeyen özellikleri, nitelikleri ifade ettiği için nitel anlamlıdır.

» Sözcükler cümle içindeki kullanımına göre bazen nicel bazen de nitel anlamlı olabilir.

Örnek

- » Okul yıllarında onunla yakın arkadaşlık. (nitel anlam)
- » Stadyum evimize çok yakındı. (nicel anlam)
- » Annesinin **güzel** gözleri vardı. (nitel anlam)
- » Bu işten **güzel** para kazanmışlar. (nicel anlam)

8. Ad Aktarması (Mecazi Mürsel) (Düz Değişmece)

Bir sözcüğün benzetme amacı güdülmeden başka bir sözcüğün yerine kullanılmasıdır.

Örnek

» Seni şirketten aradılar.

Yukarıdaki cümlede “şirket” sözcüğünde ad aktarması vardır. Burada şirkette görevli birinin, örneğin sekreterin araması söz konusudur. Ama cümlede “şirketten” sözü ile genel söylenip, özel anlam anlatılmak istenmiştir.

Ad aktarması şu ilişkiler çerçevesinde kurulabilir:

İç-Dış İlişkisi: Bir varlığın dışı söylenerek içi ya da içi söylenerek dışı kastedilir.

Örnek

- » Evi gelecek hafta taşıyoruz. (Evin eşyalarını)
- » Çayı ocağa koyuver. (Çaydanlığı)

Bütün-Parça İlişkisi: Bir varlığın bütünü söylenerek parçası, parçası söylenerek bütünü kastedilir.

Örnek

- » Sokağın ilk girişindeki apartmanda oturuyorum. (Apartmanın dairesi)
- » Herkes başının üstünde bir çatı olmasını ister. (Ev)

Somut-Soyut İlişkisi: Soyut bir kavram söylenerek somut bir varlık kastedilir.

Örnek

» Düşük bir maaşla beş canı besliyor. (İnsan)

Sanatçı-Eser İlişkisi: Sanatçının adı söylenerek eseri ya da eserleri kastedilir.

Örnek

» Biz Yahya Kemal'i okuyarak yetiştik. (Romanını)

Yer (Şehir, Kasaba, Köy) – İnsan İlişkisi: Yer adı söylenerek insan adı kastedilir.

Örnek

» Takımı şampiyon olunca tüm Adana bayram etti. (Şehir halkı)

» Törende bütün kasaba meydanda toplanmıştı. (Kasaba halkı)

Şehir-Yönetim ilişkisi: Bir ülkenin başkenti söylenerek yöneticileri kastedilir.

Örnek

» Ankara bu olayda duyarsız kaldı. (Devlet yöneticileri)

Yön – Bölge, İnsan ilişkisi: Yön adı söylenerek o yerde oturan insanlar kastedilir.

Örnek

» Batı'nın tavrını anlamak güç. (Avrupa ülkeleri)

Bir Kap Söyleyip İçindekileri Çağrıştırma:

Örnek

» Bardağını bitir de sana çay doldurayım. (Çayını bitir)

9. Anlam (Deyim) Aktarması

Bir sözcüğün benzetme amacı ile başka bir sözcük yerine kullanılmasına anlam (deyim) aktarması denir. Anlam aktarması, anlatımı güçlendirmek ya da duygu ve düşünceleri kısa yoldan anlatmak için başvurulan bir yöntemdir.

Deyim aktarmalarını şu alt bölümlerde inceleyebiliriz:

İnsandan Doğaya Aktarma: Organ adları ya da giysi parçalarının doğaya aktarımı şeklinde olursa yan anlamlı kelime, kişileştirme şeklinde olursa mecaz anlamlı kelime ortaya çıkar.

Örnek

- » Bir diş sarımsak (Yan Anlam)
- » Gülen Güneş (Mecaz Anlam)

Doğadan İnsana Aktarma: Doğayla ilgili öğelerin insan için kullanılmasıdır.

Örnek

- » Aslanım, yaptığın bu iş doğru değil!
- » O tilkiye söyle, borcunu ödesin.
- » Senin kadar pişkinini de görmedim.

Doğayla İlgili Kavramların Doğaya Aktarılması: Doğayla ilgili öğelerin doğanın bir başka ögesi için kullanılmasıdır.

Örnek

- » Karlar uçuşurdu camlarda.
- » Rüzgârlar ulurdu sabaha kadar.

Duyular Arası Aktarma: Bir duyuya ait olan kavramların başka duyular ile birlikte kullanılmasıdır.

Örnek

- » Acı bir çığlık duyuldu. (Tat alma duyusundan işitme duyusuna)
- » Keskin bir koku içeriye yayılmıştı. (Dokunma duyusundan koklama duyusuna)
- » Yumuřak bir sesi var. (Dokunma duyusundan iřitme duyusuna)
- » Yanık bir türkü tutturdu. (Görme duyusundan iřitme duyusuna)

Somutlaştırma: Soyut, anlatılması güç düşünce ve duyguların somut kavramlarla dile getirilmesidir.

Örnek

“güç, hüner” soyut anlamlıdır. Bu kavramları somutlaştırmak için somut anlamlı “bilek” sözcüğünden yararlanabiliriz.

“O bileğine çok güveniyor.” dediğimiz zaman “güç, hüner” kavramlarını somut bir biçimde anlatmış oluruz.

» Bu öğrencideki zekâ kimsede yok! (soyut kavram)

» Bu öğrencideki kafa kimsede yok! (somut kavram)